

RESSENYES

ACTIS, Walter; PEREDA, Carlos; PRADA, Miguel A. (Colectivo IOÉ)
 Amb la col·laboració de l'ICEM (Institut Català d'Estudis Mediterranis)
 i del TEIM (Taller de Estudios Internacionales Mediterráneos)
 de la Universidad Autónoma de Madrid
Marroquins a Catalunya
 Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1994 (Mare Nostrum, 5). 352 p.

L'arribada d'un creixent contingent de població estrangera a Catalunya és un procés que, des dels anys vuitanta, ha tingut una gran repercussió, tant en l'àmbit científic com en els mitjans de comunicació. La presència d'un col·lectiu de persones de nacionalitat estrangera no és un fenomen nou ni estrany per la societat catalana. Ara bé, el gran canvi que es produeix en aquestes dades deriva tant de l'augment com de la diversificació en la procedència d'aquests immigrants estrangers. Tanmateix, la xifra actual d'estrangers residents a Catalunya —per descomptat, registrats i amb els permisos corresponents— fluctua al voltant de l'1% de la població catalana. Xifra relativament baixa, enfront de les magnituds assolides a la resta de països de l'Europa Occidental.

El llibre que a continuació es presenta constitueix una important aproximació a l'estudi d'un d'aquests col·lectius nacionals, els marroquins i les marroquines que viuen a Catalunya. Col·lectiu que, després de la regularització extraordinària de 1991, es constitueix com el més

nombrós a Catalunya en comptar amb una població que voreja actualment els vint-i-dos mil residents (xifra que no inclou els indocumentats). Es tracta d'un estudi realitzat pels membres del Col·lectiu IOE amb l'assistència, el suport i la redacció d'alguns capítols a càrrec de l'Institut Català d'Estudis Mediterranis (ICEM), com també per part del Taller de Estudios Internacionales Mediterráneos (TEIM) de la Universidad Autónoma de Madrid. L'esquema d'aquest llibre té una vocació que es podria qualificar de globalista, en el sentit que tracta un ventall molt ampli d'aspectes sobre els marroquins residents a Catalunya. En aquest sentit, l'estructura es conforma en tres grans apartats —«El Marroc: el context d'origen»; «Catalunya: el context d'arribada» i «Trajectòries migratòries i processos socials»—, més un epíleg —«Catalunya i el Marroc: interdependències i estratègies locals dins la globalitat mediterrània»— i uns annexos dintre dels quals s'ha de destacar l'apèndix metodològic.

La primera part se centra, tal com indica el seu títol, en el context d'origen, el Marroc. Un estat conformat per una societat plural, on conviuen diversos pobles i llengües, en la qual actualment té lloc una important transformació econòmica i social. Aquests canvis troben el seu origen en l'entrada del Marroc dins dels circuits econòmics internacionals amb la seva obertura comercial i financera i amb la progressiva introducció de les relacions capitalistes dintre de la seva estructura social. Ara bé, són uns canvis que se succeeixen en un context caracteritzat per la posició perifèrica del Marroc respecte al seu pol principal d'intercanvi i de relació, la Unió Europea. Relació que, tal com insistentment recorden els autors, no és conjuntural ni nova, sinó que parteix d'un llarg procés anterior de contactes i de colonització durant gran part dels segles XIX i XX. Trajectòria històrica que és, així mateix, analitzada àmpliament en aquest llibre.

La segona part, «Catalunya: el context d'arribada», es planteja com el necessari complement a l'apartat primer, que se centrava en la societat d'origen. La immigració de foranis a Catalunya, tant des de la resta d'Espanya com des d'altres països, no és cap novetat per a una societat com la catalana. Les necessitats de població activa per al desenvolupament econòmic català han estat pràcticament una constant durant gran part del segle XX. En aquest sentit, cal inscriure la immigració marroquina a Catalunya. Una immigració que té els seus primers antecedents en els anys seixanta, amb posterioritat a la independència del Marroc. Això no obstant, l'impuls del flux migratori es va produir especialment a partir de la segona meitat dels anys vuitanta amb un creixement constant del col·lectiu. Les característiques demogràfiques i, especialment, la inserció laboral d'aquest col·lectiu constitueixen els eixos que estructuraven un dels capítols d'aquesta part segona: «La immigració marroquina a

Catalunya». L'últim capítol, «Origen i itineraris dels marroquins a Catalunya: dels primers establiments a la regularització», ha estat realitzat pel TEIM i se centra, principalment, en la constitució i la incidència que, en l'àmbit de la feina, l'habitatge o en els tasques de suport i solidaritat mútues, tenen les xarxes relacionals i migratòries dels marroquins residents a Catalunya.

L'última part, «Trajectòries migratòries i processos socials», constitueix l'apartat més original d'aquest llibre. Per a aquesta anàlisi de les trajectòries migratòries i les estratègies d'inserció a Catalunya s'ha partit de la metodologia basada en la realització d'*històries de vida* (segons la terminologia dels autors) a una sèrie de persones que han estat subdividides en els col·lectius següents: immigrants arribats a Catalunya als anys setanta (primera generació); fills i filles d'immigrants establerts (segona generació) i immigrants recents (arribats entre 1985 i 1989). La metodologia, encara que resulta complexa, especialment per al tractament i l'anàlisi posteriors de la informació obtinguda, aporta una informació complementària i valuosa sobre tota una sèrie d'aspectes difícilment mesurables de forma estadística: la decisió de migrar, la constitució i el suport proporcionat per les xarxes migratòries, les formes i els problemes que s'han plantejat respecte a la inserció laboral, la integració social i els fenòmens de rebuig o d'acceptació per part de la societat d'origen. Aquests són alguns dels principals aspectes tractats i sobre els quals reflexionen, a partir de les seves experiències, un conjunt de persones de nacionalitat marroquina.

Com a epíleg, s'inclouen tres capítols elaborats pel propi ICEM, coeditor del llibre. L'eix d'aquests gira entorn de la posició i de les possibilitats d'integració i cooperació entre les diverses realitats (nacions o Estats) que circumval·len la Mediterrània i, molt especialment, entre el Marroc i Catalunya dins del context europeu.

Per últim, el llibre finalitza amb una sèrie d'annexos, els index corresponents de taules, mapes i gràfics, a més d'una selecció bibliogràfica amb citacions abundants d'obres franceses i marroquines. Respecte als annexos, cal destacar-ne el que tracta del desenvolupament de certs aspectes de la metodologia emprada en aquest estudi. En concret, s'exposen els trets principals de la utilització que es va realitzar dels registres consulars marroquins a Madrid i a Barcelona a partir de l'explotació d'una mostra de 1.600 casos de marroquins regularitzats a Catalunya. Explotació que va ser realitzada pels membres del TEIM. L'altre apartat fonamental, dins de l'annex metodològic, el conformen els criteris d'utilització i anàlisi de les *històries de vida*, en resalten especialment els problemes derivats de la pròpia realització de les entrevistes, com també la posterior reconstrucció i anàlisi dels temes principals que sorgeixen a partir d'aquestes.

Ara bé, potser és massa ambiciós, tal com ja s'ha apuntat anteriorment, conceptualitzar unes entrevistes realitzades en una única sessió i, per tant, molt limitades en el temps i en els temes tractats com *històries de vida*. D'altra banda, aquestes entrevistes perden gran part de la riquesa proporcionada pels propis matisos del llenguatge perquè es van fer en castellà —llengua que no és la «pròpia» de les persones entrevistades— per transcriure-les poste-

riorment, tal com s'exposen en forma de fragments en el llibre, al català.

Això no obstant, aquestes puntualitzacions metodològiques no disminueixen la importància d'aquest estudi que planteja no una manera nova, però sí insuficientment explorada d'anàlisi de les migracions des d'una òptica longitudinal —la migració com a trajectòria— abordant tota una sèrie d'aspectes de caire qualitatiu respecte a les pròpies motivacions, decisions i estratègies d'inserció dels immigrants en la societat d'arribada. Altres elements destacats d'aquest llibre es troben en la importància concedida a les característiques de la societat d'origen, ja que accentua la diversitat, les transformacions i les importants relacions, sovint oblidades, que ha mantingut i manté la societat marroquina amb la societat d'arribada —en aquest cas, Catalunya—, a on es dirigeixen una part significativa dels seus emigrants. Si bé aquest llibre només tracta sobre un dels cada vegada més nombrosos col·lectius d'estrangers residents a Catalunya, és un element important per fer una reflexió més científica i menys imbuïda de tòpics i falses apreciacions respecte a la població estrangera que viu i/o treballa a Catalunya.

A. Miguel Solana Solana

Universitat Autònoma de Barcelona
Departament de Geografia

GARCIA RAMON, M. Dolores; CRUZ VILLALÓN, Josefina;
SALAMAÑA SERRA, Isabel; VILLARINO PÉREZ, Montserrat
Mujer y agricultura en España. Género, trabajo y contexto regional
Barcelona: Oikos-Tau, 1995. 179 p.

Este libro se inscribe en el marco de una serie de publicaciones que, en los últimos años, han tenido como objeto de estudio a las mujeres rurales y, especialmente, a aquellas pertenecientes al colectivo de agricultoras. Estas mujeres aparecen, así, como nuevos sujetos de la investigación

académica y depositarias del interés de instituciones como el Ministerio de Educación y Ciencia, o el de Agricultura, Pesca y Alimentación.

Dos son los ejes vertebradores, desde nuestro punto de vista, de esta publicación. Por un lado, la intención de desta-